

Den økonomiske situasjon.

Foredrag av direktør Erik Brofoss på Norges Banks representantskapsmøte 11. februar 1963.

1. Hovedproblemer i norsk økonomi ved årsskiftet.

Uttrykt i faste priser steg nasjonalproduktet i 1962 med 3,4%. De tilsvarende tall for den foregående treårs-perioden var 4,3% i 1959, 6,2% i 1960 og 5,9% i 1961. Vekstraten har således vært avtagende siden toppen i 1960.

Bruttonasjonalproduktet i Norge 1954-62. I 1955-priser og årlige vekstrater.

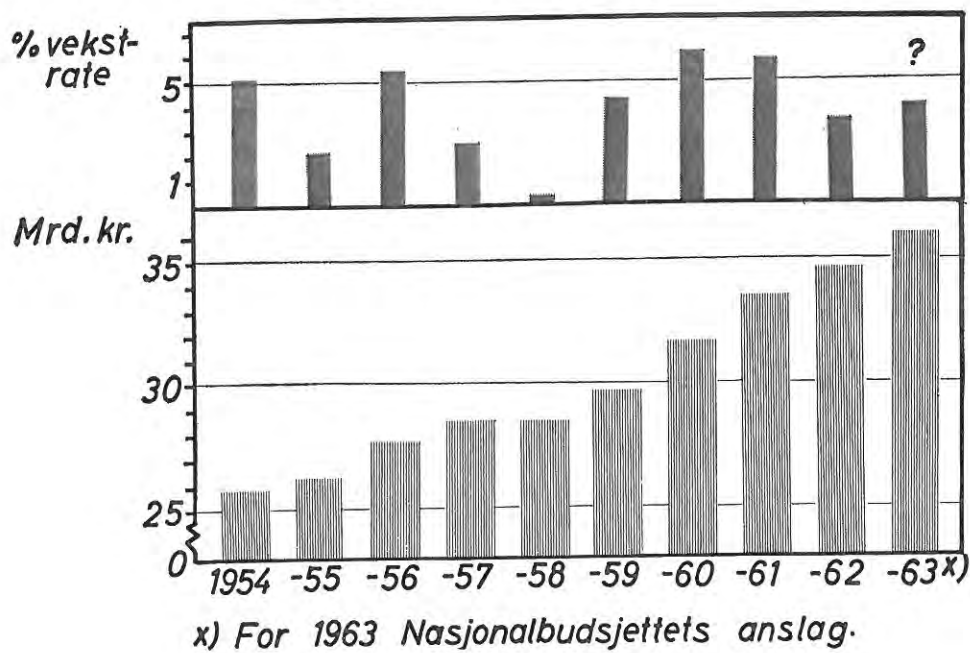

Fig. 1.

I nasjonalbudsjettet er regnet med en produksjonsøkning i 1963 på 4%. Et hovedspørsmål ved årsskiftet er om dette mål representerer en tilfredsstillende vekst, og om det er mulig å nå det.

Avsetningsforholdene er vanskelige for viktige eksportindustrier som treforedling og metallproduksjon.

Aktivitetsnivået holdes oppe av konsumentterspørselen og av en høy bygge-, anleggs- og investeringsvirksomhet. Men også innenfor hjemmemarkedsindustrien er stigningstakten påtagelig mindre.

Denne «splittede» konjunktur fører til store underskudd i driftsbalansen overfor utlandet. Et annet hovedspørsmål knytter seg derfor til utviklingen i utenriksøkonomien.

Underskuddet på driftsbalansen i 1962 er anslått til mellom 1 500 og 1 600 mill. kroner. For første gang på 7 år var det en nedgang i de samlede valuta-beholdninger i Norges Bank, valutabankene og hos rederne. I første halvår 1962 var det en reduksjon på ca. 477 mill. kroner. Som følge av en betydelig opplåning har det vært en oppgang igjen i annet halvår på ca. 220 mill. kroner. Reservene gikk således ned med ca. 257 mill. kroner i løpet av 1962. I perioden 1955—1961 steg de i gjennomsnitt med 307 mill. kroner pr. år.

Utenriksregnskapet 1960—62.

Mill. kr.

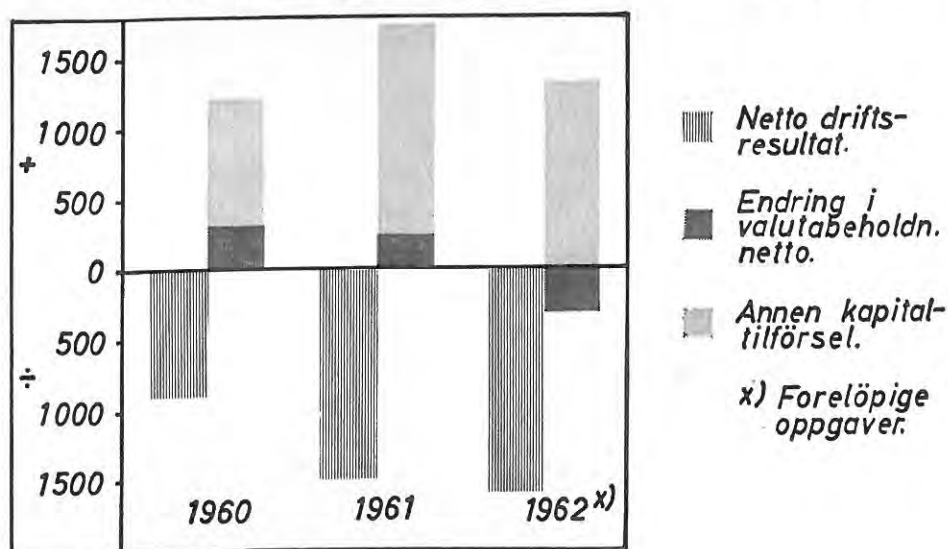

Fig. 2.

Et tredje hovedspørsmål knytter seg til pris- og lønnsutviklingen og den virkning den kan få på kostnadsnivået. Prisindeksen for konsumvarer steg med 4,6% i 1962 og engrosprisindeksen med 1%. Tariffoppgjør forestår for viktige fag.

Prisutviklingen 1956-62. (Årlig gjennomsnitt)

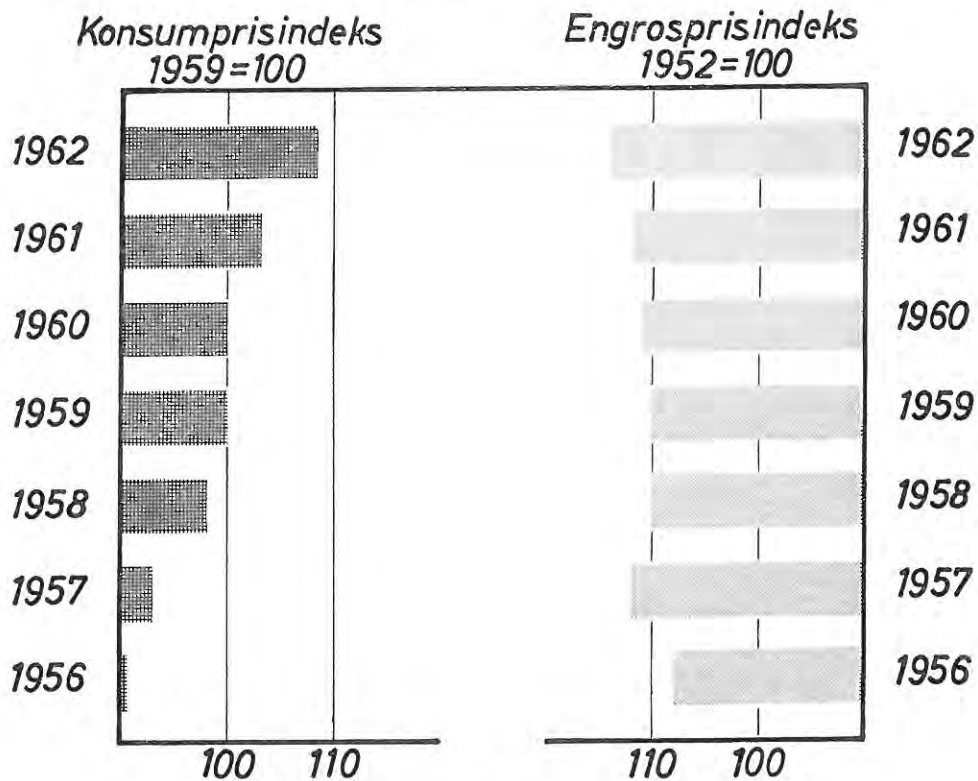

Fig. 3.

II. Normaliseringen av vekstratene i OECD-landene.

Etter at konjunkturoppgangen satte inn for alvor i 1959, har landet i fireårs-perioden 1959—1962 hatt en samlet økning i bruttonasjonalproduktet på 21,4% (i faste priser).

Fra et vekstsynspunkt må utviklingen kunne sies å ha vært tilfredsstillende. Men de avtagende vekstrater stiller spørsmålet om fortsettelsen.

Tendensen til lavere vekst har gjort seg gjeldende i de fleste OECD-land.

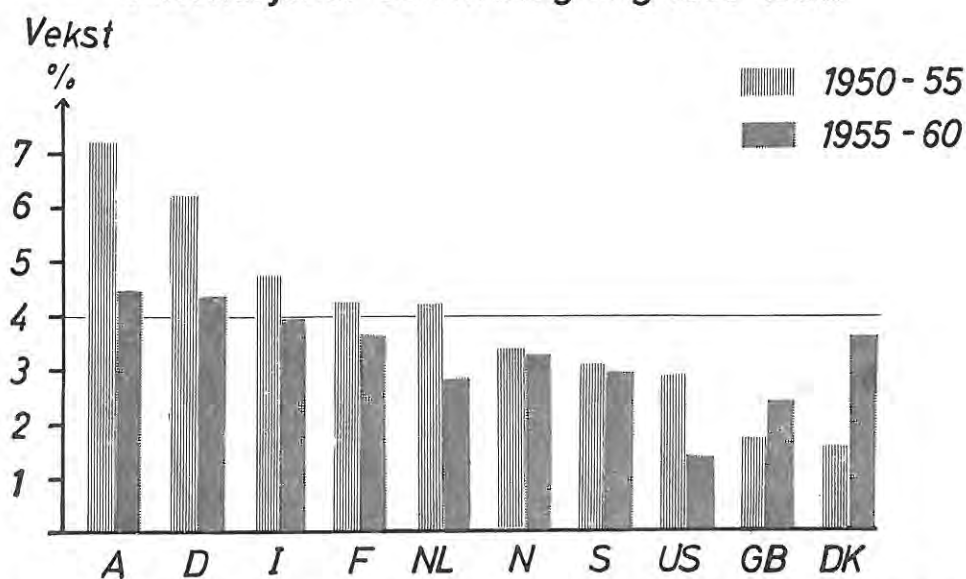
Erfaringene i de siste par år kan tyde på at en vekstrate på 4% vil ligge i overkant av hva en kan vente når den tekniske kapasitet og arbeidskraften er fullt utnyttet. Utviklingen i Vest-Tyskland i den senere tid synes å bekrefte dette. Etter at flyktningsstrømmen fra øst har tatt slutt, har vekstratene avtatt sterkt.

Tendensen går i samme retning i Østerrike, men landet gjør en aktiv innsats for å få tilført arbeidskraft utenfra. Sveits har i mange år bevisst tatt sikte på å importere arbeidskraft.

Blant OECD-landene er nå vekstraten relativt størst i Italia. En vesentlig årsak er at landet har unnyttede arbeidskraftreserver. Veksten i Italia blir stor uttrykt i prosenter, fordi «nevneren», dvs. produksjonen, er meget lavere enn i de høyt industrialiserte land.

Årlig prosentvis vekst i BNP pr. sysselsatt (gj.snitt).

Internasjonal sammenligning 1950-1960.

De internasjonale kjennetegn for motorvogn er nyttet som landbetegnelser.

Kilde: OECD WP-2

Fig. 4.

Veksttallene i Frankrike holdes oppe av den betydelige tilstrømning av arbeidskraft fra Algerie og av den hurtige overgang fra jordbruk til andre næringer.

Ved en sammenligning av vekstratene for de siste 3 år vil en finne at Norge hevder seg bra blant OECD-landene, jfr. fig. 5 s. 5.

III. Konjunkturutsiktene.

Utviklingstendensen i norske eksportnæringer kan i de senere måneder i noen grad minne om 1958. En alminnelig konjunkturavslapping i utlandet virket dengang sterkt tilbake på norsk økonomi. Et viktig spørsmål er derfor om de påregnelige konjunkturperspektiver nå kan sies å peke i samme retning.

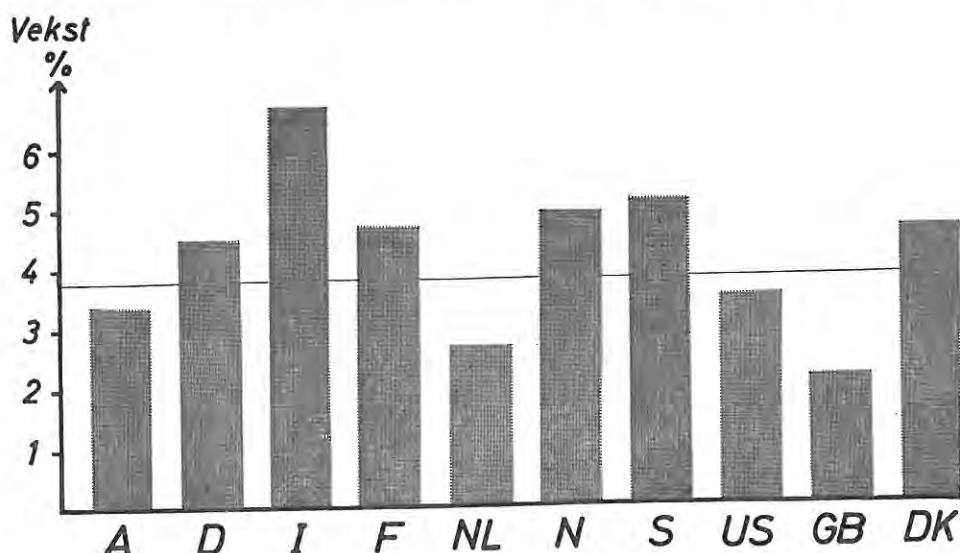
Den lavere ekspansjonstakt har i de fleste OECD-land vært en naturlig følge av en begrenset teknisk kapasitet og av mangel på arbeidskraft. Men i De forente stater og i Storbritannia må svikt i etterspørselen sies å ha vært en hovedårsak til en mindre tilfredsstillende utvikling.

Myndighetene i De forente stater sier åpent at utviklingen har vært skuffende. Ledighetstallene holder seg relativt høye (5,5—6%), og mange bransjer har en lav kapasitetsutnyttelse.

Ledighetstallene i Storbritannia er ved årsskiftet de høyeste siden 1947.

Tilbakegangen i norsk eksport til Storbritannia har direkte sammenheng med denne situasjon.

Årlig vekst i BNP (gj. snitt). Internasjonal sammenligning 1960-62.

Kilde: OECD WP-2

Fig. 5.

Under ministerrådsmøtet i OECD i slutten av november 1962 rådet en optimistisk stemning. De fleste land regnet med å kunne opprettholde en tilfredsstillende vekst. De forente stater og Storbritannia ble tilrådd å sette i verk etterspørselsstimulerende tiltak.

Presidentens nye årsbudskap gir tydelig til kjenne at Administrasjonen ønsker å føre en aktiv vekstpolitikk gjennom skattelettelse og en bevisst underskuddsbudsjettering. Kredittpolitikken har i lengre tid tatt sikte på å skape et lett lånemarked.

Den britiske regjering har gjennomført lettelse i reglene for avbetalingshandel, og bilavgiften er redusert. De bundne innskuddsmidler som bankene har måttet holde i Bank of England, er frigitt. Diskontoen er satt ned fire ganger, fra 6% til 4%, i løpet av et års tid. Avskrivningsreglene er endret med sikte på å oppmuntre til større private investeringer.

Resultatet av de britiske stimuleringsiltakene har neppe svart til myndighetenes forventninger.

Investeringslysten i bedriftene er liten. Den stykkevise gjennomføring synes å ha svekket den psykologiske virkning av tiltakene. Samlet i en «package deal» kunne de muligens ha gitt større tillit til fremtiden. De vanskelige forhandlinger om Storbritannias søknad om medlemskap i Fellesmarkedet har skapt usikkerhet og virket hemmende på næringslivets disposisjoner.

Eksporsten har heller ikke økt slik som påregnet.

Fagtidsskrifter reiser for alvor spørsmålet om en ikke bør stimulere til en ytterligere økning av forbruket og endog aktivt tilskynde til en mindre personlig sparing.

Den forsiktige linje som myndighetene har ført, er formodentlig motivert av frykten for uønskede virkninger på utenriksøkonomien. Erfaringen fra 1950-årene viser at en intern økning av etterspørselen forholdsvis hurtig gir seg sterke utslag i betalingsbalansen. Det har vært om å gjøre å unngå nye slike «kjør-og-stopp»-perioder som har karakterisert den økonomiske utvikling i Storbritannia i det siste ti-året.

Den britiske betalings situasjon må kunne betegnes som mer tilfredsstillende enn på flere år. Overskuddet på driftsbalansen er økende. De store kreditter som ble reist under betalingskrisen i 1961, er tilbakebetalt. Likevel har netto-valutareservene økt. Diskontonedsettelsene synes ikke å ha ført til noen utgående kapitalbevegelser.

IV. Nye trekk ved det internasjonale valutasamarbeid.

De britiske betalingskriser i 1957 og 1961 var i stor utstrekning forårsaket av «hot money» bevegelser.

Gjennom internasjonalt samarbeid er i løpet av de siste par år bygd opp ordninger som kan tjene til å motvirke de uheldige følger av slike forskyvninger. Allerede under årsmøtet i Det internasjonale valutafond høsten 1961 ble oppnådd prinsipiell enighet om en ordning som forpliktet de 10 store industriland til gjensidig å stille til disposisjon kreditter for et totalbeløp av 6 000 mill. dollar. Avtalen er brakt i formell orden i løpet av 1962. Fremdeles kan det sies å være en betydelig svakhet ved denne ordning at den gir muligheter for en politisering av lånesaker. De siste ukers politiske begivenheter kan ha forsterket denne fare.

Gjennom de omfattende swap-avtaler som er inngått mellom sentralbankene i de større land i Vest-Europa og De forente stater, er også brakt inn et nytt forsvarsmiddel mot kortsiktige kapitalbevegelser.

V. De forente staters utenriksøkonomiske linje.

De amerikanske myndigheter anser avtalene tilstrekkelige for den korttidsstøtte som dollaren måtte ha behov for i tilfelle nye påkjenninger. Opplegget av den økonomiske politikken er ikke lenger i den samme grad dominert av hensynet til betalingsbalansen som tilfellet har vært i årene 1958—61. Nedgangen i gullbeholdningene i disse år skapte den forestilling hos mange, både i og utenfor De forente stater, at det var noe fundamentalt galt fatt med den amerikanske utenriksøkonomi. Det var en alminnelig frykt for at en intern ekspansjonspolitik som kunne redusere ledigheten og øke produksjonen, ville føre til en ytterligere tapping av gullreservene. Nå synes oppfatningen mer å være den at om en kunne drive den indre ekspansjonstakt opp, ville amerikanske investorer finne seg mer tjent med å investere mer innenlands og mindre utenlands. Dette ville redusere presset på gullreservene.

Myndighetene stiller fremdeles opp en likevekt i den totale betalingsbalanse som et mål for amerikansk politikk. En slik situasjon ville innebære at overskuddet på den kommersielle driftsbalanse skulle bli tilstrekkelig til å dekke utgående betalinger til militære formål, hjelp til utviklingslandene og til private investeringer i utlandet.

En slik målsetting må ses på bakgrunn av det forhold at selv i de år da gulltapene har vært størst, har De forente stater forbedret sin fordringsbalanse overfor utlandet. Landets nettotilgodehavender er steget fra 13 milliarder dollar i 1948 til 27 milliarder dollar i 1961. Et gulltap på 8 milliarder er i dette tidsrom mer enn oppveid av en økning i utenlandske dollar-aktiva på vel 14 milliarder dollar. Amerikanske bedrifter har kjøpt opp aksjer i bestående bedrifter i Europa eller startet nye. I realiteten er det således skjedd en ombytning fra «døde» gullbeholdninger til inntektsgivende aktiva. Det skjer også når amerikanske kredittinstitusjoner har foretatt plasseringer i européiske finansobjekter. Likevel betraktes disse investeringer som «tap» fordi gullreservene er gått ned.

Av Presidentens økonomiske oversikt fremgår det at inntekten av investeringer i utlandet minus inntektene av utenlandske investeringer i De forente stater utgjorde ca. 3,9 milliarder dollar i 1962. Produksjonen i amerikansk-kontrollerte bedrifter i andre land utgjorde vel 25 milliarder dollar.

VI. Skjevfordelingen av valutareservene.

Dersom overskuddene på De forente staters driftsbalanse skulle bli så store at de også dekker private amerikanske investeringer i utlandet, kan det internasjonale betalingssystem bli utsatt for nye påkjenninger. Valutareservene i andre land består i gull og kortsiktige fordringer i nøkkelvalutaene dollar og pund. En «likevekt» i den forstand De forente stater setter den opp som målsetting, ville innebære at veksten i valutareservene ville innskrenke seg til nytilførselen av monetært gull.

Det er sikkert riktig hva Valutafondets sjef, Per Jacobsson, uttalte under årsmøtet i fjor høst, at de fleste land nå har tilstrekkelige valutareserver til en aktiv ekspansjonspolitik. Men hvor store reservene enn måtte være, vil en nedgang i valutabeholdningene i mange land bli betraktet som tegn på en dårlig politikk og tvinge myndighetene til mottiltak.

Totaltallene for valutareservene dekker for øvrig over at de er meget ulikt fordelt på de enkelte land. I denne henseende er dog inntrådt den betydningsfulle endring at oppgangen i de tyske valutareserver er stoppet opp.

Heller ikke er veksten i Italias beholdninger lenger så utpreget; men betydelige beløp er gått fra sentralbanken over i de private banker for plassering i Euro-dollarmarkedet.

De franske beholdninger fortsetter å stige. En kan vel ikke se bort fra at en videre økning kan være et ledd i en videregående politisk målsetting.

Denne internasjonale situasjon med hensyn til reserver danner en del av bakgrunnen for den idéskisse som den britiske finansminister Maudling la fram på Valutafondets årsmøte, med sikte på å forbedre det internasjonale betalingssystem. Hovedtanken er at om en valuta temporært er svak, vil et annet land som erverver vedkommende valuta som ledd i en støtteaksjon, kunne plassere en del av den på en «gjensidig konto» («mutual account») i Valutafondet. Fondet måtte påta seg en kursgaranti uttrykt i gull. Kontoen skulle være rentebærende. Systemet kunne tjene til å avholde kreditorlandene fra å foreta konvertering til gull. Garantien ville gi samme sikkerhet som gullkjøp, og plasseringen på en slik konto fremfor i gull ville gi fordelene ved en renteavkastning.

Forslaget ble omgående avvist av De forente staters representanter. En hovedinnvending var at forslaget bygger på en gullgaranti som De forente stater stadig har avslått å gi for sine dollarforpliktelser.

Det amerikanske innlegg må kunne karakteriseres som en ensidig fremheving av dollaren som nærmest eneste verdensvaluta. Pundet er dog fremdeles en nøkkelvaluta for landene i sterlingområdet, og det formidler en like stor del av betalingene i verden som dollaren.

VII. Strukturproblemer i norsk utenriksøkonomi.

Tallene for hovedpostene i vareeksporten for i fjor gir en klar illustrasjon av hvor viktig veksttempoet i andre land er for norsk økonomi.

Totalt sett var det en nedgang i eksporten til Storbritannia. Derimot var det en betydelig oppgang i eksporten til Tyskland og Italia. Hovedforklaringen til denne tendens må være å finne i forskjellen i økonomisk vekst i disse land.

I alt steg vareeksporten (ekskl. skip) med 389 mill. kroner eller med 6,3% i forhold til 1961.

Det svake fraktmarked preger fremdeles skipsfarten. Til tross for en økning i tonnasjen med 6,5% i 1962 er netto-valutainntekten praktisk talt uforandret fra foregående år.

Vareimporten eksklusiv skip steg med 775 mill. kroner eller med 8,2%.

Overskuddet på vare- og tjenestebalansen (ekskl. eksport/import av skip) gikk ytterligere ned med 321 mill. kroner siste år mot 44 mill. kroner i 1961 og 1 012 mill. kroner i 1960.

De vanskelige avsetningsforhold har medført en ugunstig prisutvikling for noen av våre viktigste eksportnæringer. Således er prisene på treforedlingsprodukter i dag lavere enn for 10 år siden etter det sterke tilbakeslag som fulgte Korea-boomen.

En del importvarer har fulgt med i prisnedgangen. Det gjelder i første rekke råvarene. Men en stor del av Norges import består av ferdigvarer og kapitalvarer som følger den alminnelige trendmessige prisstigning. Når en ser vareeksport og fraktinntekter under ett, synes landet å være inne i en «terms of trade squeeze».

Denne utilfredsstillende utvikling bør foranledige en grundig analyse av selve strukturen i utenriksøkonomien.

Norsk utenriksøkonomi er først og fremst karakterisert ved at importen utgjør en stor del av de samlede ressurser. Om en regner skipsfartens utgifter i utlandet som import, får en at importen i 1962 svarte til ca. 39% av bruttonasjonalproduktet når dette uttrykkes i løpende priser, og ca. 48% regnet i 1955-priser.

Denne avhengighet av importen gjør seg gjeldende på alle områder. En god del forbruksvarer blir importert. Det gjelder i enda høyere grad innsatsvarer i produksjonen, ikke minst i hjemmemarkedsnæringene. Men fremfor alt gjør importavhengigheten seg gjeldende på kapitalvareområdet, der skip, maskiner og biler veier tungt i importtallene.

Følgende tabell viser endringene i perioden 1959/62 i bruttonasjonalprodukt og viktige poster på vare- og tjenestebalansen.

Endringstall i mill. kroner.

	Bruttonasjonalprodukt	Vareimport	Netto valutafrakter	Vareeksport	Sum (3+4)	Vare- og tjenestebalansen ekskl. import/eksport av skip
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
1959	1 977	324	110	421	531	+ 220
1960	2 312	1 595	120	407	527	÷ 1 012
1961	2 848	480	145	213	358	÷ 44
1962	2 918	775	10	389	399	÷ 321
Gj.snitt . .	2 514	794	96	358	454	÷ 289

En kan neppe nøye seg med en så enkel forklaring til denne skjevhet mellom eksportevne og importbehov at årsaken og dermed også botemidlene er å finne i den indre finans- og kredittpolitikk. Enkelte sider ved eksportstrukturen tør være av interesse.

Det viktigste trekk er den spesielle rolle som skipsfarten spiller i norsk økonomi.

I diagrammet nedenfor er skipsfartens inntekter regnet på bruttobasis, dvs. uten fradrag for utgifter i utlandet. Når posten «andre tjenester» er trukket fra den samlede eksport med ca. 10%, deler skipsfarten og vareeksporten de resterende 90% med om lag en halvpart hver.

Norges eksport av varer og tjenester.

Prosentvis fordeling

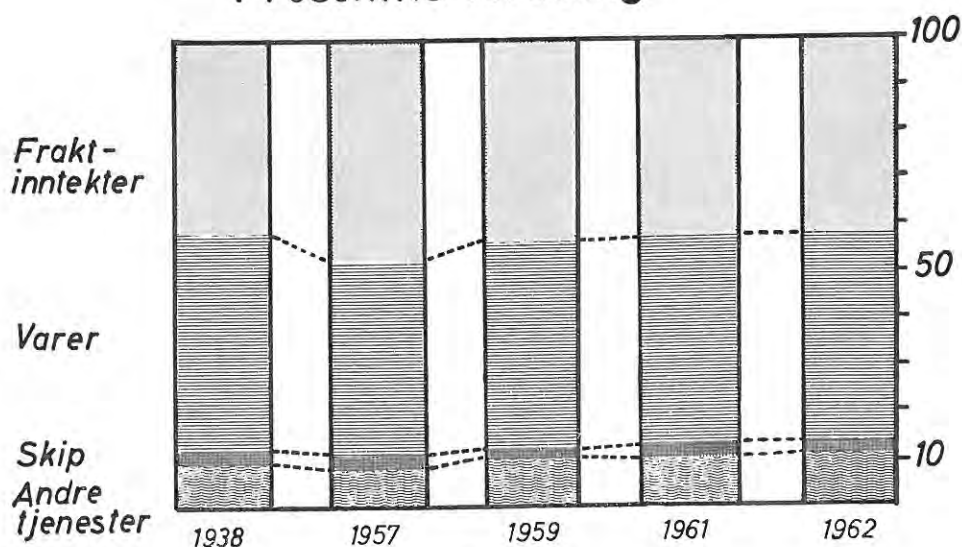

Fig. 6.

Som det fremgår av tabellen øverst på siden, viser inntektstallene for skipsfarten en meget liten stigning i de tre år 1959, 1960 og 1961 og praktisk talt ingen stigning overhodet i 1962.

I det samme tidsrom er investert (ekskl. lager) følgende beløp i sjøtransport:

	Mill. kroner	I % av alle investeringer
1959	3 354	27,3
1960	2 687	21,1
1961	3 449	24,2
1962	3 268	20,9
I alt	12 758	23,3

Flåten er blitt mer enn fordoblet i ti-året 1950—59. Ved utgangen av 1962 var den kommet opp i 12,45 mill. br. reg.tonn.

De store vekslinger i skipsfartens konjunkturer er velkjente. I årene 1950/52 og 1955/57 var således skipsfartens andel i økningen av nasjonalproduktet langt større enn den prosentvise andel i investeringene. Men når kjente redere i foredrag gjør gjeldende at den situasjon som kjennetegner skipsfarten i dag, må påregnes å bli den normale i tiden fremover, synes det å være all grunn til å oppfordre til en drøftelse av investeringspolitikken.

Tradisjonelt har vareeksporten vært sterkt konsentrert om noen få områder:

Ved århundreskiftet svarte de to grupper fiske/fangst og skogsprodukter for hele $\frac{3}{4}$ av eksporten. Endog så sent som i 1950 dekket disse to varegrupper over halvparten. Fremdeles ligger tallene på omkring 40%.

Den avtagende andel for de to varegrupper henger sammen med at råstoffgrunlaget i de tradisjonelle eksportnæringer ikke strekker til for videre ekspansjon. Det er mest typisk i hvalfangsten, som er i stadig tilbakegang. Fiskeeksporten er også påvirket av svikt i naturgrunlaget. Treforedlingsindustrien er allerede nå på importbasis. Mulighetene for fremtidig import av kubb må vel betraktes som ganske usikre.

Eksporten fordelt på hovedposter.

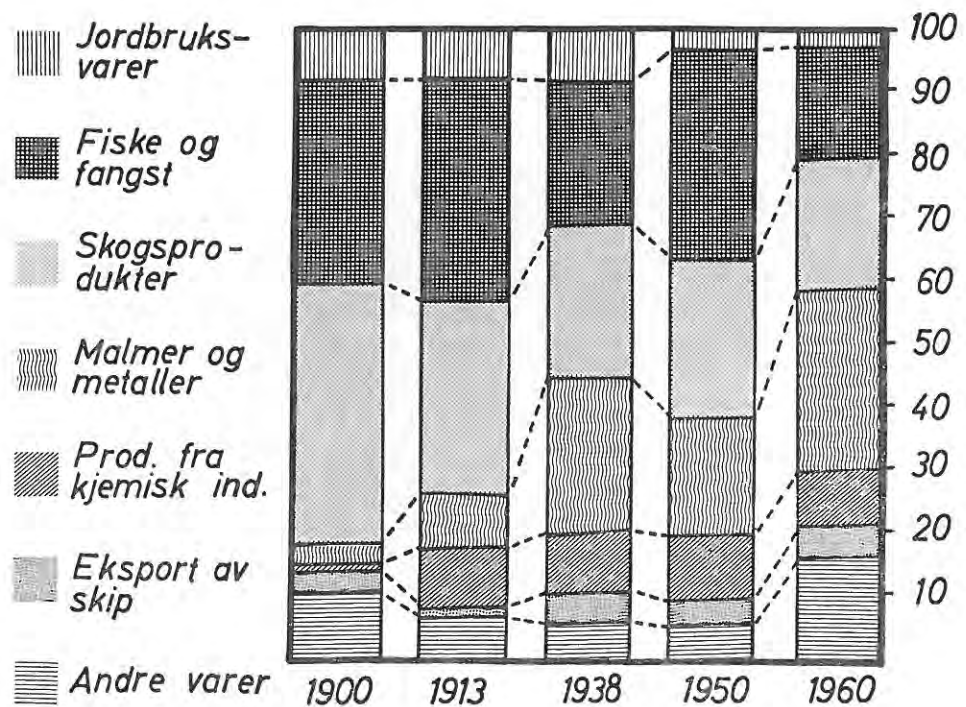

Fig. 7.

Et av de sentrale strukturproblemer i norsk økonomi er således at de tradisjonelle eksportnæringer bare har et begrenset råstoffgrunnlag for videre ekspansjon.

Metaller og andre produkter fra kraftslukende industri svarer nå for den største prosentvise andel av eksporten.

Produksjonen av elektrisk kraft er fordoblet i ti-årsperioden 1950—1959. Den er steget fra 15 183 mill. kWh i 1949 til 28 268 mill. i 1959. I de etterfølgende år har økningen vært om lag 3 000 mill. kWh pr. år. Investeringene har dreiet seg om 950 mill. kroner i gjennomsnitt. Andelen i bruttoinvesteringene (ekskl. lager) har utgjort 6,7%.

Gjennom denne sterke kraftutbygging er det skapt forutsetninger for en vesentlig kapasitetsutvidelse i den kraftslukende industri. Mens produksjonen av aluminium i 1950 utgjorde 47 000 tonn, var den i 1962 kommet opp i 205 000 tonn.

De tilsvarende tall for ferrosilisium er 64 000 og 160 000 tonn. Magnesiumproduksjonen kom først i gang i 1952. Kapasiteten utgjør nå ca. 30 000 tonn.

Kvelstoffproduksjonen (regnet i rent N) steg fra 160 669 tonn i 1950 til 300 000 tonn i 1962.

Karakteristisk for de to sektorer, skipsfart og kraftslukende industri, er de høye anleggskostnader uttrykt som investering pr. sysselsatt. Den ligger for tankskip på 50 000 tonn på over 1 million kroner pr. ansatt. En nærmer seg et tilsvarende tall i et moderne aluminiumsverk når kraftanlegget regnes med.

Den høye kapitalintensitet reiser som et grunnproblem hvorledes landets realøkonomiske ressurser bør disponeres. Den del som anvendes til det private forbruk av de disponible tilganger, er gått sterkt ned. Det offentlige forbruk ligger også på et relativt sett lavt nivå.

Mens det personlige private forbruk ved århundreskiftet la beslag på vel 80% av bruttonasjonalproduktet, har tallet i de senere år ligget omkring 55%. Selv i forhold til 1930-årene er det skjedd en merkbar forskyvning mot lavere forbruksrater.

Offentlig forbruk tar ikke større andel av ressursene nå enn for 40 år siden.

Til gjengjeld er den andel som går til investeringer, økt meget sterkt. Før 1935 kom bruttoinvesteringsraten bare i enkelte år over 20%. Under den sterke ekspansjonsperioden 1937—39 lå andelen på omkring 25%. I hele tiåret 1950—60 har den ligget over 35%, og det gjør den fremdeles. Netto-spareraten har variert mellom 17 og 22%.

Disse data går fram av fig. 8 på neste side.

Ved vurderingen av disse data kan det være av interesse å foreta en sammenligning med enkelte land.

Ratene for det private konsum i Tyskland og Nederland er ikke så vesentlig forskjellig fra de norske tall. Både i De forente stater og Storbritannia er såvel raten for privat som for offentlig forbruk vesentlig høyere. De store forsvarsutgifter slår sterkt ut i tallene for offentlig forbruk.

Til tross for den store sparerate i Norge har det vært nødvendig å skjøte på de egne ressurser ved importoverskudd.

Naturlig nok har denne post betydd mest under Marshallhjelp-perioden. Men selv om tallene synes store, har importoverskuddene i alminnelighet utgjort en forholdsvis mindre del av den samlede tilgang på varer og tjenester. Tidligere gjaldt dette også om en så dem i forhold til de totale investeringer.

Nasjonalproduktets anvendelse Prosentvis fordeling

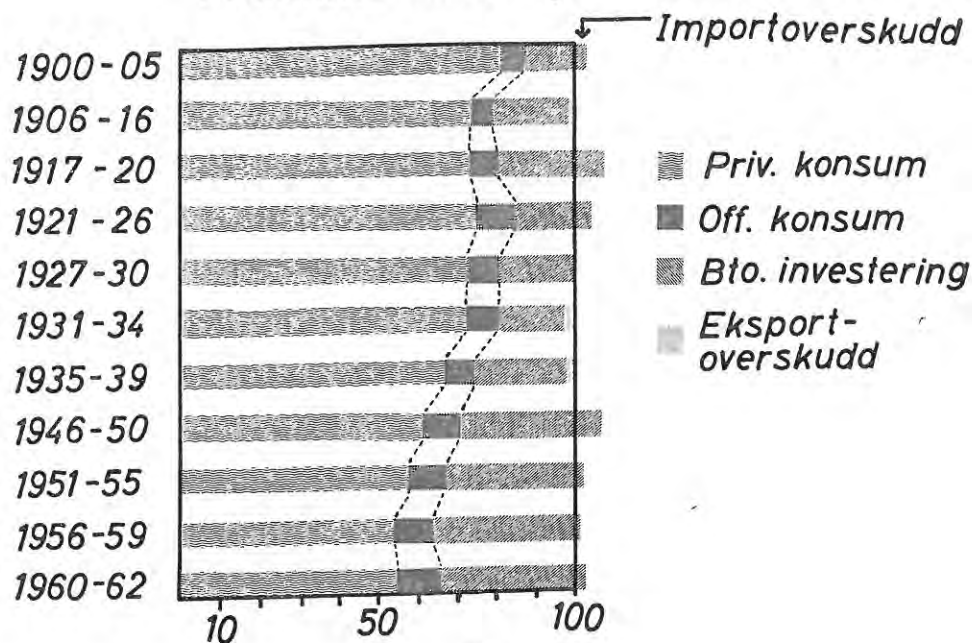

Fig. 8.

Men i 1961 og 1962 motsvarte underskuddene på driftsbalansen ca. 20% av nettorealinvesteringene.

Underskuddet i utenriksøkonomien kan imidlertid ikke alene være et avgjørende kriterium på den økonomiske situasjon. Det spiller en vesentlig rolle hvorledes de totale ressurser inklusive importoverskuddet blir disponert. Fra de store underskudd i de senere år kan en ikke uten videre slutte at «vi lever over evne» i den forstand at det private og offentlige forbruk tar en uforholdsmessig stor del av den samlede tilgang av varer og tjenester. Derimot kan det hevdes at en investerer for mye, og at investeringene har en slik sammensetning at de gir en for liten vekst i eksportinntekter tilbake.

På denne bakgrunn er det forståelig at enkelte reiser spørsmålet om ikke løsningen av det utenriksøkonomiske balanseproblem må bli å finne i utviklingen av eksporten av andre varer enn de tradisjonelle.

En fordeling av eksportøkningen i årene 1959/62 viser at kjemikalier og uedle metaller svarte for ca. 20%, og av dette svarte produkter fra Jernverket for ca. 6%. Treforedlingsprodukter bidrog med ca. 7% av eksportøkningen, produkter av fiske og fangst ÷ 9%, skip 11%, mens «andre varer» kommer opp i ca. 71%.

Verdien av samleposten eksport av «andre varer» utgjorde i 1959 1 246 mill. kroner. I tre-årsperioden 1959/62 var det en stigning med 822 mill. kroner opp til 2 068 mill. kroner i 1962.

Til tross for oppgangen i denne post bør en være varsom med å trekke den slutning at løsningen av problemene i utenriksøkonomien er å finne i en forventet fremtidig vekst i denne varegruppe.

For enkelte større posters vedkommende kan en ikke uten videre regne med noen vesentlig ytterligere økning. Dette gjelder således f. eks. Esso-produktene, som bidrog til at tallene for brenselstoffer gikk opp fra 12 mill. kroner i 1959 til 227 mill. kroner i 1962.

Økningen i eksporten av maskiner og apparater med 288 mill. kroner, fra 246 mill. kroner i 1959 til 534 mill. kroner i 1962, er et meget gledelig trekk ved utviklingen. Det samme gjelder fremgangen for gruppen klær og skotøy med 75 mill. kroner, fra 129 mill. kroner i 1959 til 204 mill. kroner i 1962.

Restposten, som steg fra 34 mill. kroner i 1959 til 153 mill. kroner i 1962, er påvirket av eksporten av våpen og ammunisjon under våpenbytteavtalen med Vest-Tyskland.

Men samtidig som en kan konstatere slike positive trekk, må en være klar over at oppgangen i eksportinntekter fra disse sektorer forslår lite overfor den importøkning som har funnet sted.

De vanskelige avsetningsforhold i enkelte bransjer for tiden vil også kunne brukes som begrunnelse for at en bør avholde seg fra å ekspandere videre i de kapitalintensive næringer.

Disse vanskeligheter kan neppe tilskrives de alminnelige konjunkturer. De skyldes mer en sterk økning av tilbudet som følge av utvidet kapasitet i andre land. Dette gjelder både aluminium og ferrolegeringer.

Men også her bør en være varsom med å trekke for vidtgående slutninger fra dagens situasjon til de fremtidige markedsutsikter. Flere av de produkter det er tale om, representerer områder der forbruket over lengre tidsrom har vist seg å stige meget hurtigere enn annet forbruk. Dette er forklaringen på at de store aluminiumkonserner ute i verden planlegger en betydelig ekspansjon selv om de i den nåværende situasjon bare utnytter sin bestående kapasitet med 70—80%. Den ledige kapasitet motsvarer neppe mer enn 3—4 års økning i forbruket. Samtidig tar det lang tid å bygge de fabrikker og først og fremst de kraftverk som trenges til å møte det behov som vil gjøre seg gjeldende om 4—5 år.

Særlig for aluminiumsindustrien gjelder det at kapasitetsutvidelsen synes å foregå i «rykk». Selv om forbruket skulle stige like hurtig som hittil med en fordobling i løpet av 8—10 år, vil en måtte være forberedt på perioder med overkapasitet og temporære avsetningsvansker.

På den andre siden kan også eksporten fra gruppen «andre varer» vise seg å være lett sårbar. Mange av disse varer er av en slik art at de vil møte konkurranse fra integrerte bedrifter.

Denne type av eksport ville ha stått langt sterkere om den hadde hatt en basis i en vertikalt integrert produksjon her hjemme. Det må i denne forbindelse kunne sies at det har vært gjort for lite for å bygge opp en ferdigvareproduksjon på basis av det råstoffgrunnlag som er skapt ved utbyggingen av den kraftslukende industri.

Ved utformingen av investeringspolitikken må markedsutsiktene på de forskjellige områder være et viktig utgangspunkt. Avsetningsmulighetene under forskjellige markedskonstellasjoner må også tas i betraktning. Men en må også ha for øye de problemer av valutilikviditetsmessig art som landet kan bli stående overfor. Om en legger beregningene over underskuddet på drifts-

balansen til grunn, skulle Norges nettogjeld til utlandet være steget med anslagsvis 4,6 milliarder kroner i perioden 1959/62. De lånemuligheter som har budt seg utenlands, har vært utnyttet. Når valutabeholdningene likevel er gått ned med ca. $\frac{1}{4}$ milliard kroner i 1962, er det en påminnelse om at mulighetene ikke er ubegrensede. Ved opplegget av investeringspolitikken kan det derfor være nødvendig å legge vekt på hvilke prosjekter som kan danne basis for finansiering utenlands.

Handelsflåten har gitt slike muligheter og må kunne påregnes fortsatt å gjøre det.

Storprodusentene ute i verden har vist interesse for å delta i prosjekter i Norge innenfor den kraftslukende industri. Det foreligger muligheter for en import av kapital som overstiger langt de direkte og indirekte valutautgifter som gjennomføringen av det enkelte prosjekt vil medføre. En vil samtidig både kunne oppnå å øke de fremtidige eksportinntekter og få inn fremmed kapital på langsiktig basis i en utstrekning som gjør det mulig å unngå valutारiske likviditetsproblemer.

VIII. Utenriksøkonomi og kredittpolitikk.

De svake utsikter for viktige eksportnæringer og nedgangen i valuta-beholdninger har måttet prege den avtale som omsider kom i stand mellom myndighetene og kredittinstitusjonene om kredittpolitikken for 1963.

Avtalen bygger på den oppfatning at det høsten 1962 fremdeles gjorde seg gjeldende et kjøpepress som førte til en unødig stor import.

Samarbeidsnemnda har imidlertid vært oppmerksom på de tegn som foreligger om avtagende aktivitet, og som gir seg utslag i forlengede permisjoner og i økende reell ledighet. Det er understreket sterkere enn i foregående års avtaler at det kan bli spørsmål om å ta den opp til ny revisjon om tegnene til svikt i aktivitetsnivået skulle bli mer markerte.

Om den nåværende likviditet i kredittsystemet ikke skulle være tilstrekkelig til at den nødvendige kreditt ekspansjon kan finne sted, har Norges Bank erklært seg villig til i forståelse med kredittinstitusjonene å tilføre likviditet.

Ved utarbeidelsen av avtalen voldt det spesielle vanskeligheter å komme fram til forståelse om livsforsikringsselskapenes overtakelse av obligasjoner, spesielt av partialobligasjonslån som krever godkjenning etter rentelovens § 3. Myndighetene har lagt stor vekt på at disse lån kan bli plassert. De går til finansiering dels av viktig industri, dels til finansiering av kraftverk, og de fleste av prosjektene har høy prioritet i distriktsutbyggingen. Det må være en vesentlig oppgave for de private kredittinstitusjoner å medvirke til en kredittforsyning som også tilgodeser de svake distrikter i vårt land.

Om Stortinget vedtar Regjeringens proposisjon om å gi begrenset fradrag for utbytte på aksjekapital, vil det være riktig å henvise en del bedrifter som ønsker å ta opp obligasjonslån, til å foreta en utvidelse av aksjekapitalen.

Det siste års renteutvikling ute i verden skulle tilsi at kravene om renteforhøyelse nå legges til side.

Til kredittavtalen er knyttet et spesielt dokument om gjennomføring av valutapolitikken. Utviklingen i 1960/62 har gjort det klart at penge- og valutapolitikk må ses i nøye sammenheng når det gjelder reguleringen av likviditeten i kredittsystemet. I de to år fra sommeren 1960 til sommeren 1962 gjorde

norske banker sterk bruk av Euro-dollarmarkedet. Dette har særlig utviklet seg på basis av de ikke rentebærende innskudd som européiske banker satt med i amerikanske banker.

De store endringer som disse transaksjoner i Euro-dollarmarkedet medførte i forretningsbankenes posisjon overfor utlandet, går fram av nedenstående diagram.

Forretningsbankenes fordringer og gjeld overfor utlandet

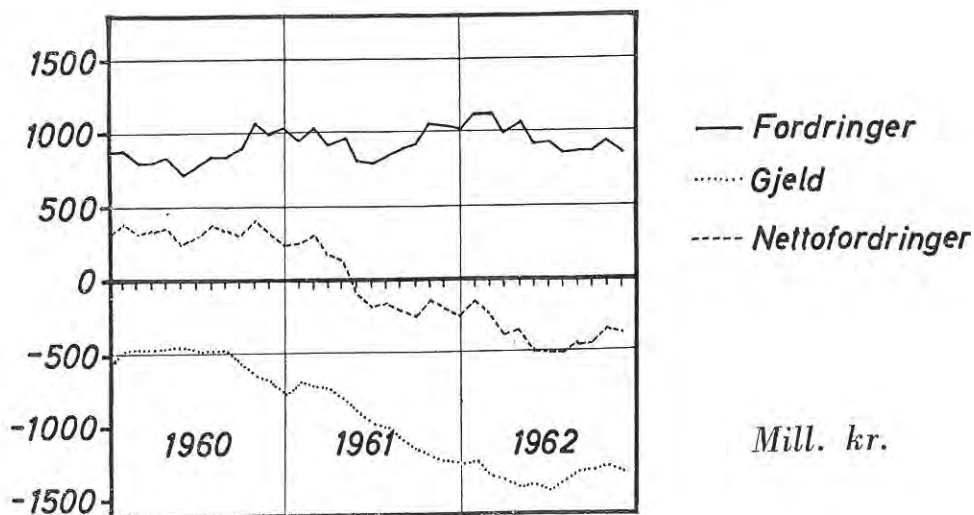

Fig. 9.

Forretningsbankenes bruttotilgodehavender i utlandet har ikke endret seg så vesentlig over de siste 2—3 år. Men utenlandsopplåningen har ført til at deres nettoposisjon er endret fra et overskudd pr. 1. juni 1960 på 249 mill. kroner til et underskudd pr. 1. juli 1962 på 494 mill. kroner.

Denne likviditetstilførsel utenfra har motvirket den tilstrømning som automatisk ville ha fulgt med de store betalingsunderskudd. Disse ville ellers ha trukket inn likviditet og begrenset mulighetene for ytterligere kredittøkspansjon.

Ut fra et valutareserve-synspunkt kan disse kortsiktige forpliktelse bety en potensiell utgang på flere hundre millioner kroner. Disse valutatransaksjoner har ført inn et betydelig usikkerhetsmoment når det gjelder å vurdere tilstrekkeligheten av de norske valutabeholdninger.

Det rår meningsforskjell om graden av denne usikkerhet. Norske banker har ment at en kan regne med at et Euro-dollarmarked vil vedvare. De kan støtte seg til de konklusjoner som Det internasjonale valutafond er kommet til etter inngående undersøkelser.

Likevel er det kommet et nytt element inn i den norske valutasituasjon. For første gang har en også her i landet å gjøre med «hot money» i internasjonal forstand.

Det er enighet mellom myndighetene og bankene om at en bør prøve å få konsolidert denne gjeld til utlandet. Det bør være mulighet for dette spesielt i de tilfelle hvor norske banker står som kredittformidlere mellom norske redere og långivere i utlandet.

IX. Inntektspolitikk og pris- og kostnadsutvikling.

Kredittavtalen er preget av at prisutviklingen i den senere tid ikke kan anses tilfredsstillende.

Utviklingstendensene i de siste tre år kan kanskje lettest illustreres i et diagram som nedenfor.

*Prisutviklingen 1959-1. halvår 1962.
Internasjonal sammenlikning*

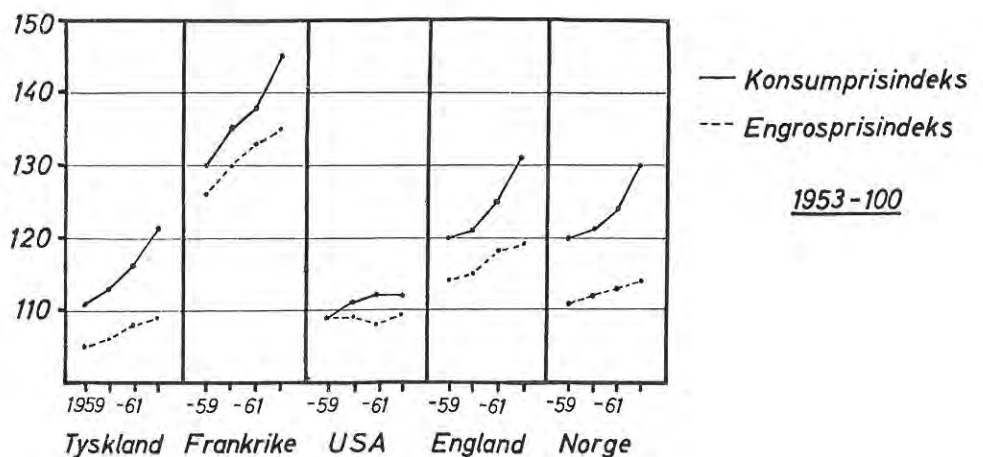

Fig. 10.

Som det vil gå fram av diagrammet, startet Norge på et høyt nivå i 1959, dvs. prisstigningen i Norge hadde i de foregående år vært større enn i andre land. En kan dog diskutere om det basisår som er lagt til grunn, gir et forsvarlig sammenligningsgrunnlag.

I De forente stater har pris- og kostnadsstigningen vært langt mindre enn i flertallet av andre OECD-land. Her finner en formodentlig en del av forklaringen på at den relative konkurransestilling synes noe forbedret.

I tidsrommet 1958—62 har Vest-Tyskland hatt en markert større pris- og lønnsstigning enn tidligere til tross for mark-revalueringen i mars 1961. Denne prisutvikling har medvirket til å endre Tysklands valutastilling. For første gang på mange år er de offisielle valutareserver gått ned.

Det betenkelige er at stigningen i konsumprisene i Norge er markert større i 1962 enn i de foregående år. En årsak er formodentlig at ettervirkningen fra tariffoppgjøret i 1961 har gjort seg gjeldende. Prisstigningen har vært særlig markert for gruppen «tjenester». Det er i denne forbindelse av interesse å se hvorledes økningen i faktorinntekt uttrykt i løpende priser er kommet i stand i perioden 1950—58. Fig. 11 gir en illustrasjon av dette.

Ökning i faktorinntekt pr. sysselsatt i perioden 1950-1958.

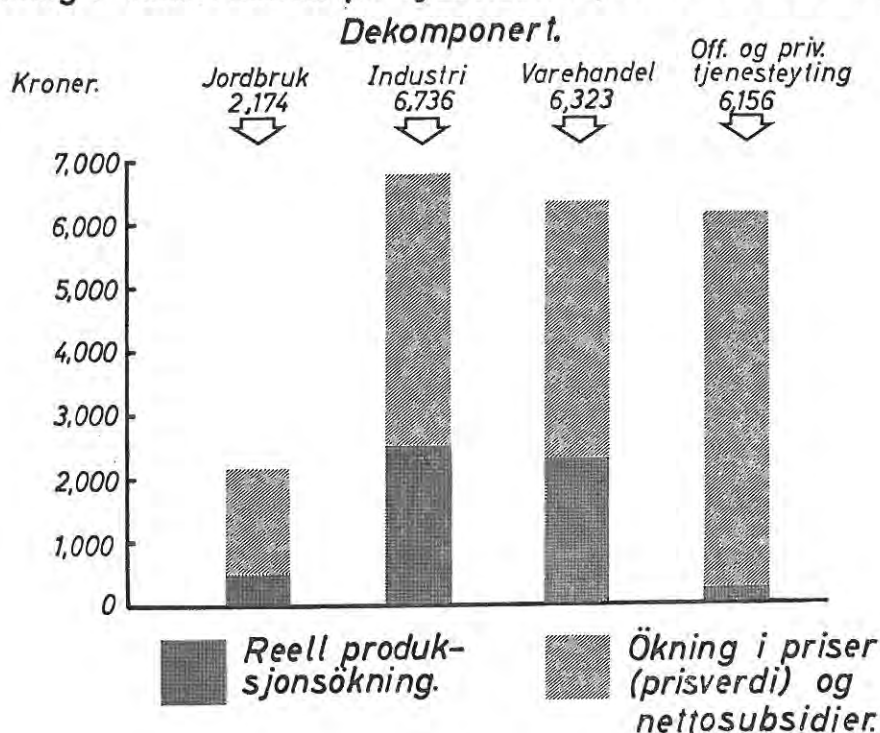

Fig. 11.

Praktisk talt hele inntektsøkningen for tjenester skyldes prisstigning. Prisstigningselementet er også utpreget for jordbrukets vedkommende. Selv i industrien, som kan sies å ligge relativt best an, skyldes bare 37% produktivitetsforbedring. Hele 66% tilskrives prisstigning, mens en nedgang i subsidiene virket til å redusere inntektsøkningen med 3%.

Den svekkede valutastilling understreker betydningen av et samlet inntektsoppgjør. Utgangspunktet må være at en må regne med en noe lavere økning av landets realinntekt enn i årene 1959-62. Mulighetene for en reell inntektsøkning vil bli ytterligere redusert om det skulle bli en ny kostnadsøkning. Den vil i tilfelle hemme eksporten av varer i gruppen «andre varer». Samtidig ville importen øke både fordi større inntekter i seg selv trekker med seg import, og fordi en kostnadsheving ville gjøre at norsk produksjon blir erstattet av billigere utenlandsk import.

I alle land er det en voksende erkjennelse av at pris- og kostnadsutviklingen ikke lar seg styre bare gjennom de tradisjonelle virkemidler av finanspolitisk og pengepolitisk art. Det trenges en aktiv inntektspolitikk som gir muligheter for en bedre samvariasjon enn hittil mellom inntektsutvikling og den realøkonomiske vekst.

Det må bli en sentral oppgave for de politiske organer og nærings- og arbeidslivets organisasjoner å finne fram til de samarbeidsformer og virkemidler som en slik aktiv inntektspolitikk gjør nødvendig.

X. Økonomisk struktur og økonomisk planlegging.

Selv om pris- og kostnadsutviklingen ikke kan anses tilfredsstillende, må ikke denne side av den økonomiske situasjon fange all oppmerksomhet.

Siden århundreskiftet er prisene 6—7-doblet. Men samtidig er produksjonen 6-doblet. Pr. årsverk presteres nå nærmere 4 ganger så meget som for 60 år siden.

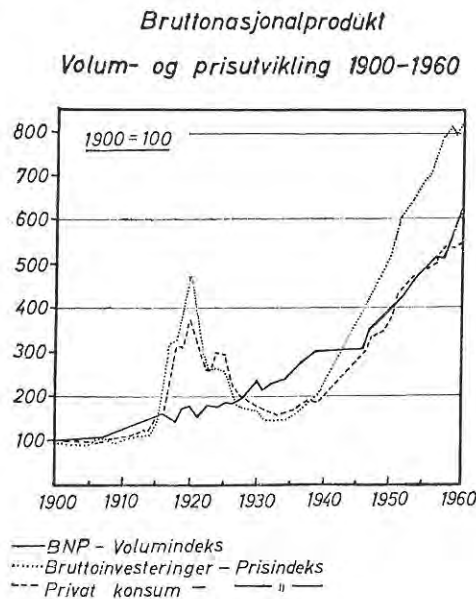

Fig. 12.

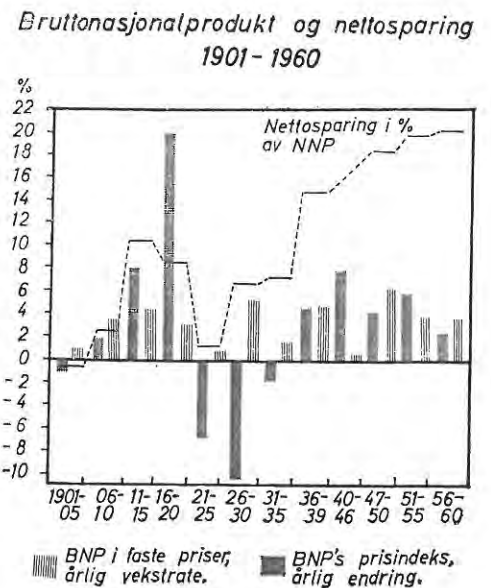

Fig. 13.

Spareratene synes også langt mer bestemt av den økonomiske vekst enn av prisutviklingen (jfr. fig. 13).

Erfaringene viser således at prisstigning og økonomisk vekst ikke er ufor- enlig. Under den sterke prisstigningen i 1950-årene har de fleste OECD-land hatt en større økonomisk vekst enn i noen tidligere 10-årsperiode.

I dagens situasjon er det neppe grunnlag for å hevde at det nåværende kostnadsnivå hindrer norsk eksport i å beholde sin andel av markedet. Både Sverige og Finland befinner seg i en lignende situasjon som Norge når det gjelder treforedlingsindustrien.

Økningen i eksporten av «andre varer» viser at kostnadsnivået ikke har stilt seg hindrende i veien. Men uheldige tendenser krever en aktpågivenhet og forståelse, så norsk økonomi ikke kommer i utakt med omverdenen.

Selve grunnproblemet i norsk økonomi knytter seg likevel til utviklingen i utenriksøkonomien. Situasjonen må innby til en nøktern drøftelse av hele strukturen i norsk utenriksøkonomi. Dette bør være en oppgave av høyeste prioritet for det nye planleggingsapparat som skal bygges opp i Finansdepartementet.

Flere land synes å være kommet meget lenger i arbeidet med å søke å analysere utviklingstendenser og å utnytte resultatene ved utformingen av den økonomiske politikk. Av særlig betydning kan bli det opplegg som Kommi- sjonen i Bryssel har gitt til en planlegging og programmering på langt sikt innenfor Fellesmarked-landene. Grunnsynet er at skal en kunne oppnå en

tilfredsstillende ekspansjon, må myndighetene og det private næringsliv samarbeide om å utforske sammenhenger av betydning for den økonomiske vekst. Uttrykket «indikativ planlegging» har vært brukt som karakteristikk av denne virksomhet.

For vårt lands vedkommende er det en klar sammenheng mellom vekst og utenriksøkonomi. Den store økonomiske fremgang i de første 60 år av dette århundre har vært basert på å utnytte en gavmild natur. Landet står overfor en vesentlig endret situasjon når dette naturgrunnlaget ikke strekker til for videre ekspansjon. Nye problemer reiser seg med hensyn til allokering av ressurser ved ekspansjon i kapitalintensive næringer.

Et planleggingsorgan med et råd sammensatt av representanter både fra næringsliv og myndigheter burde kunne yte et verdifullt bidrag til å analysere situasjonen og fremtidsmulighetene.

Like nødvendig som det er å se disse problemer ubundet av tradisjon og tilvante forestilling, like påkrevd er det å basere analysen og vurderingen på lengre perioder som kan gi perspektiv. Det er en alminnelig tendens til å projisere dagens situasjon over i fremtiden. Erfaringene bør ha lært oss at virkeligheten ikke er slik.

I 1958, som i enkelte trekk kan minne om den nåværende situasjon, syntes mange å være overbevist om at veksten i Norge nærmest var opphørt for godt, og at en stod overfor en lang periode med en betydelig ledighet.

Likevel ble årene 1959—62 den beste vekstperiode landet har hatt under forhold hvor ekstraordinære omstendigheter som Suez-krise og Korea-boom ikke har gjort seg gjeldende.

Landet vil i 1960-årene ha fordeler av en betydelig tilvekst til den arbeidsføre del av befolkningen av unge aldersgrupper som har fått en langt bedre alminnelig skoleutdannelse og fagopplæring enn noen tidligere generasjon. Det gir vekstmuligheter som det gjelder å ta vare på gjennom fornuftig investeringspolitikk. Spørsmålet om allokering av ressursene bør derfor være et sentralt tema i tenkning og planlegging.
